

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากการศึกษางานศิลปกรรมไทย ได้พบเห็นดอกไม้หลากหลายชนิด เช่น ดอกพิกุล โบตัน ที่ปรากฏในงานจิตรกรรม ประติมากรรม และดอกไม้ที่พบมากที่สุดในงานศิลปกรรมคือ บัว โดยการศึกษาพบว่าดอกบัวนั้น มีความเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อทางด้านศาสนา ในอินเดียและศรีลังกา ยกย่องดอกบัวเป็นดอกไม้ประจำชาติ ชาวเอเชียเปรียบเทียบบัวเป็นตัวแทนความบริสุทธิ์ ในพุทธประวัติ เชื่อกันว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระประสูติกาลมีดอกบัวหลวงหรือปทุมชาติมารองรับ

ในงานศิลปกรรมไทยจะปรากฏบัวทั้งจิตรกรรมและประติมากรรมมีรูปแบบของบัวแตกต่างกันไปเนื่องจากอิทธิพลความเชื่อ นิยาย

ลักษณะลายและกลีบบัวในสมัยต่าง ๆ

- ลายกลีบบัวในสมัยทวารวดี เป็นกลีบบัวหงาย- กลีบบัวคว่ำ มักประกอบกันเป็นรูปดอกบัวบาน ไม่นิยมประดับลวดลายในกลีบ
- กลีบบัวแบบขอม แบ่งออกเป็นสามส่วนในแนวตั้ง ส่วนประธานมีขนาดใหญ่อยู่กลาง อีกสองส่วนขนานข้าง ขอบกลีบประดับด้วยลายกระหนก
- กลีบบัวแบบสุโขทัย สลักบนแผ่นดิน คือ แทนมิ่งศิลา บาท พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงค้นพบที่เมืองกรุงเก่าสุโขทัยเป็นแบบอย่างผสมของรูปกลีบบัวที่แบ่งลายเป็นสามส่วนแบบขอมและเกี่ยวข้องกับอิทธิพลศิลปะจีน
- กลีบบัวสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ให้ประดับเจดีย์ทรงปราสาท แตกต่างจากกลีบบัวแบบขอมอยู่บ้างทางด้านรายละเอียดคือ เรียบง่ายกว่า

กระหนกในดินแดนไทยของสันติ เล็กสุขุม ได้กล่าวถึงประเภทของบัวปลายเส้า ประเภทของลายบัว ลวดบัว ประเภทลายบัวกลีบบัว ประเภทของบัวในงานศิลปกรรมสามารถแบ่งได้หลายยุค มีความแตกต่างกันอย่างไร เช่น สมัยสุโขทัยได้รับอิทธิพลของขอม ทำให้มีลวดลายอื่น ทั้งมีการพัฒนาการจากลวดลายขอมอย่างไร สมัยอยุธยาตอนต้นมีลวดลายและปรากฏในสถานที่ใดบ้าง สมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลายมีลวดลายและความซับซ้อนของลายเพิ่มมากขึ้น และจะปรากฏตามงานประติมากรรม

ศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยาของ น. ณ ปากน้ำ จะบ่งบอกถึงสถานที่ๆ สามารถพบบัวประดับตามงานศิลปกรรมที่ค้นพบได้หลาย ๆ ที่ เช่น ลายปูนปั้น หน้าบัน ลายจำหลัก เสาถ้ำ คานหามพระปราสาท สามารถนำมาใช้ในการศึกษาเพื่อเป็นต้นแบบในการที่จะนำไปศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้นไป

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาบัวในงานศิลปกรรมไทย
- 1.2.2 เพื่อสร้างสรรค์บัวในงานศิลปกรรมไทยร่วมสมัย

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

- 1.3.1 ศึกษาบัวในงานศิลปกรรมทั้งจิตรกรรม และประติมากรรม
- 1.3.2 ศึกษาบัวในงานศิลปกรรมในพื้นที่ภาคกลาง
- 1.3.3 ศึกษาศิลปกรรมสมัยอยุธยา ถึง รัตนโกสินทร์ตอนต้น
- 1.3.4 ศึกษาศิลปกรรมไทยร่วมสมัย

1.4 ทฤษฎี สมมติฐาน และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

การศึกษาเรื่องบัวในงานศิลปกรรมไทย โดยศิลปกรรมไทยในที่นี้จะรวมทั้งหมดคือ ช่างสิบหมู่ โดยศึกษาประวัติความเป็นมาตั้งแต่โบราณกาลต่างยุคต่างสมัยจนถึงปัจจุบัน โดย เน้นถึงความสำคัญของบัวที่มีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตการดำรงอยู่ และศึกษาผลงานศิลปกรรมร่วมสมัยที่ใช้บัวเป็นสื่อในการสร้างสรรค์ผลงาน

1.5 การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (Information) ที่เกี่ยวข้อง

ประวัติบัวในประเทศไทย หลักฐานกล่าวถึงเป็นลายลักษณ์อักษรมีอยู่ในศิลาจารึก ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช 1897 มีถ้อยคำจารึกว่า “ในรามอาวาสนั้นชุดตระพัง...บัวหลายพรรณเป็นนุชาบได้ขาด” ย่อมแสดงว่ามีการปลูกบัวเป็นไม้ดอกและประดับในประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว หากแต่มีได้กล่าวว่าเป็นบัวชนิดใด

ประวัติที่เกี่ยวข้องกับภาพพจน์ทางนิเวศวิทยา และการใช้ประโยชน์เป็นไม้ประดับส่วนใหญ่จะได้จากวรรณคดีไทยโบราณ

บัวประดับในประเทศไทย ในเวลานี้มี 3 สกุล (Genus) คือ

1. ปทุมชาติ (Nelumbo)
2. อุกุลชาติ (Nymphaea)
3. วิคตอเรีย (Victoria)

1. ปทุมชาติ ชื่อสามัญภาษาสากลคือ Lotus มี 2 กลุ่มย่อย
 - 1.1 บัวหลวงซึ่งโลกตะวันออก
 - 1.2 บัวหลวงซึ่งโลกตะวันตก
2. อุกุลชาติ ชื่อสามัญภาษาสากลคือ Waterlily มี 2 กลุ่มย่อย คือ
 - 2.1 บัวฝรั่งหรืออุกุลชาติยืนต้น
 - 2.2 บัวผัน บัวเฟื่อน และบัวสายหรืออุกุลชาติล้มลุก
3. บัวกระดังงาหรือบัววิคตอเรีย
(บัวประดับในประเทศไทย : ปริมาณ/ เสริมภาพ, 2547 : หน้า 27,32,33,34)

บัวในงานศิลปกรรมไทย

ลายบัว “บัวปลายเส้า” ประเภทลายบัว เป็นบัวปลายเส้า หมายถึง ทรงดอกบัวใช้ประดับปลายเส้า แม้บัวปลายเส้ามิได้เกี่ยวข้องกับลวดลายประดับโดยตรง แต่ก็เป็งานประดับอย่างหนึ่งตามแบบแผนประเพณี บัวปลายเส้าทรงกลุ่มของเส้ากลม หรือเส้าแปดเหลี่ยมมีมาแล้วในสมัยสุโขทัยและในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา ผ่านสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายแล้ว จึงมีปรากฏบัวปลายเส้าของเส้าสี่เหลี่ยม กลีบบัวแต่ละกลีบยาวเรียงจากโคนขึ้นไปแหลมปลายคล้ายสามเหลี่ยมรูปปลายหอกมีอยู่ที่เมรุทิศ ในวัดไชยวัฒนาราม

ระยะต่อมากลีบบัวของบัวปลายเส้าเปลี่ยนลักษณะเป็นแนวตั้งตรงจากโคนขึ้นไป ก่อนแหลมที่ปลายกลีบ ได้พบเสมอสำหรับบัวปลายเส้าติดผนัง

ลักษณะดังกล่าวสืบเนื่องมาจากในสมัยรัตนโกสินทร์ ประดิษฐ์รูปแบบให้แปลกออกไป มักยึดปลายกลีบให้เรียงสะบัดเล็กน้อย

ลายบัว “ลวดบัว” เกี่ยวข้องโดยอ้อมกับลวดลายประดับ แต่ก็เป็งานประดับด้วยเช่นกันกับบัวปลายเส้า บัวที่หมายถึงลวดบัว คือแถบนูนลักษณะต่าง ๆ ประดับตามแนวอนบนพื้นระนาบของผนังที่เรียกลวดบัวว่า “คิ้ว” มีลักษณะต่าง ๆ กัน มักเรียกชื่อตามลักษณะเช่น คิ้วที่โป่งนูนก่อนแอ่นลาดลง ดูคล้ายกลีบบัวคว่ำควรเรียกว่าลวดบัวคว่ำ แต่เรียกกันเพียงสั้น ๆ ว่า “บัวคว่ำ”

หรือปูนโป่งล่างแล้วแอ่นขึ้นขึ้นดูคล้ายกลีบบัวหงายควรเรียกว่า ลวดบัวหงายก็เรียกสั้น ๆ ว่า บัว
หงาย

ลวดบัวแบบต่าง ๆ ใช้ประดิษฐ์ฐานประดับเรือนธาตุของอาคารศาสนสถานแบบต่างๆ มี
มาแล้วในสมัยทวารวดี ลวดลายประดับปราสาทแบบขอมคลี่คลายมาเป็นงานประดับเจดีย์ทรง
ปราสาทสมัยกรุงศรีอยุธยา เจดีย์ทรงอื่น ๆ ก็มีลวดบัวลักษณะต่าง ๆ ประดับอยู่ด้วย (กระหนกใน
ดินแดนไทย, สันติ, 2539 : หน้า 61 – 65)

นอกจากนั้นศิลปกรรมที่ค้นพบคือ วัดโมลีโลกยารามปากคลองบางหลวง กรุงเทพฯ เสาหิน
ในวิหารเป็นเสาแปดเหลี่ยม บัวหัวเสาเป็นบัวกลีบยาว (หน้า 27)

ลายปูนปั้นที่พระอุโบสถวัดยาว สามแยกไฟฉาย ธนบุรี ขึ้นเป็นลายก้านขดฝรั่ง เทพยดา
ของสวรรค์ชั้นสุขาวัตินั้นเกิดจากดอกบัวและผุดจากดอกบัว (หน้า 40)

ลายปูนปั้นหน้าบันปีกนก พระอุโบสถ วัดเขาน้ำใส อโยธยา เพชรบุรี มีบัวหัวเสาบนเสา
ประดับอันปั้นขึ้นมาจากผนังด้านหลังใช้บัวจงกลหรือ “บัวกลีบยาว” (หน้า 59)

ลายจำหลักไม้ และเขียนลายทอง เป็นรูปดอกบัวลอยอยู่เต็มสวรรค์เพดาน โบสถ์ วัดสระ
บัว เพชรบุรี (หน้า 61)

เสด็จหรือคนหาม ในพิ พิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ ลพบุรี
มีลายบัวคว่ำ บัวหงายไม่มี คงจะเป็นเพราะว่าบัวคว่ำ บัวหงายเป็นลักษณะดอกบัวที่ประทับของ
พระพุทธเจ้า (หน้า 76)

พระปราสาทอริยวดีชั้นสูงตรึง หีบบุรี พบได้ลายบัวหงายลงมาเป็นบัวลูกแก้วซึ่งมีขนาด
ใหญ่มาก (หน้า 97)

(ศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยา, น. ณ ปากน้ำ, 2543 : หน้า 27, 40, 59, 61, 76, 97)

ในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยานั้นมีกลีบบัวที่สำคัญอีกแบบหนึ่งคือ รูปกลีบบัวประดับภายใน
ด้วยลายพรรณพฤกษา คือ มีช่อดอกไม้ หรือช่อกิ่งไม้ตั้งอยู่กลางกลีบ ประดับด้วยดอกและใบ

กลีบบัวแบบรัตนโกสินทร์ มีแบบอย่างอยู่อย่างมาก ได้ชื่อเรียกตามลักษณะตามตำแหน่ง
ที่ค้นพบ (กระหนกในดินแดน, สันติ, 2539 : หน้า 72, 73)

นอกจากยุคสมัยต่าง ๆ แล้วยังสามารถเจาะจงได้ตามลวดลายประดับตามซุ้มประตู
หน้าต่างของพระอุโบสถ เช่น วัดไผ่ล้อม วัดใหญ่สุวรรณาราม ลายจำหลักไม้และเขียนลายทอง
เป็นรูปดอกบัวบนเพดานโบสถ์ วัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี (ศิลปะกรุงศรีอยุธยา, น. ณ ปากน้ำ
, 2543 : หน้า 60, 61)

จากความสำคัญที่กล่าวมาจะพบความสำคัญของการนำบัวมาใช้ในงานศิลปกรรมและ
ปัญหาที่ค้นพบใหม่คือ ยังไม่ได้มีการรวบรวมอย่างเป็นระบบระเบียบ ขั้นตอนการพัฒนาผลงาน
ระหว่างยุคสมัยเพื่อให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมอย่างไร และสามารถทำให้เราได้รู้จัก
รากเหง้าของตัวเอง มีความสามารถ ภูมิปัญญาทางช่างสูงส่งเพียงใด มีแนวคิดสร้างสรรค์ มีส่วน
ช่วยส่งเสริมให้รู้คุณค่าของเอกลักษณ์ประจำชาติ ช่วยกันอนุรักษ์สืบสาน พัฒนา สร้างสรรค์
ผลงานศิลปกรรมไทยให้ดำรงอยู่คู่บ้านเมืองสืบไป

